

“WADDE SKAA GEBAA!”

Een speurtocht naar follies of vermaakarchitectuur in Geraardsbergen

Deel 2: Grotten, rots- en waterpartijen

Jacques DE RO

In de vorige bijdrage hebben we een folly omschreven als een bouwkundige farce die door het publiek ervaren wordt als onzinnig, nutteloos of bizar. Hierbij kwam het zogenaamde tolhuisje langs de Dender in Nederboelare in de kijker. Daarnaast werd aandacht besteed aan cementrustiek die in het begin van vorige eeuw hier veelvuldig werd aangewend, niet alleen bij bouwconstructies maar ook in de tuinarchitectuur. Andere follies die bij de inrichting van hovingen meteen in het oog springen zijn grotten, rots- en waterpartijen.

Grotten, rots- en waterpartijen

De bouw van Mariagrotten wordt in Vlaamse katholieke middens een echte rage, nadat in de tweede helft van de 19de eeuw Lourdes in de Franse Pyreneeën uitgroeit tot een druk bezocht bedevaartsoord. Volgens de Kerk is hier in 1858 Onze-Lieve-Vrouw verschenen aan het arm herderinnetje Bernadette Soubirous in de grot van Massabielle. Overal worden er kunstmatige grotten gebouwd, vaak echte kopieën van de Lourdesgrot met steeds dezelfde stereotype opstelling van de beelden van een staande Onze-Lieve-Vrouw en een knielende Bernadette. Eén van de eerste gebouwde Mariagrotten in onze contreien is de rots die pastoor Désiré van Huffel laat bouwen “op den afgang van het kerkhof” te Onkerzele in mei 1877¹. We vinden grotten zowel in kloostertuinen als in allerhande katholieke instellingen, maar eveneens in kasteeltuinen en kleine private hovingen. Wanneer de rage in de jaren 1950 luwt, zullen vooral de grotten in kleine tuinen verdwijnen.

De bouw van artificiële grotten, die al teruggaat tot de Romeinse tijd, staat niet alleen in het teken van de Mariaverering, maar wordt gewoon een pittoresk onderdeel van een aangelegde tuin of park, niet zelden van een buitengoed. Het wordt een geliefde rustplaats en inspiratiebron voor de devote 19de-eeuwse burger.² Al in de jaren 1880 speelt aannemer Guillaume Balthazar Mertens³ graag in op dit nieuwe modeverschijnsel. In Overboelare leidt hij een “fabriek van nagemaakten arduin in samengesperste porphyre” en specialiseert

zich in “nabootsingen van rotsen, watervallen en waterkommen”. Hij behaalt in 1888 succes met een gouden medaille op de tentoonstelling van Oostende en is het jaar daarna met zijn onderneming op de exposities van Antwerpen en Parijs. Toch krijgt hij blijkbaar onvoldoende bestellingen en zelfs de vele advertenties in de lokale weekbladen brengen geen soelaas. Zijn bedrijfje gaat over kop op 6 december 1892. Maar dankzij het privékapitaal van zijn echtgenote Marie Spitaels wordt een nieuwe commanditaire vennootschap

Guillaume Mertens-Spitaels adverteert in het lokale weekblad ‘De Aankondiger’ van 2 november 1890

1. R. DE PELSEMAEKER, *Onkerzele. Sigarendorp onder de bescherming van Sint-Maarten*, Schendelbeke, 1982, p. 34.
2. L. DEVRIESE, *Grotten in onze streken: devotionele plaatsen en follies*, in *Van Mensen & Dingen. Tijdschrift voor Volkscultuur in Vlaanderen*, 2012, jg. 10, nr. II, p. 1-4 e.v.: de auteur onderstreept hier het belang van de kunstmatige grot als folly en beschrijft hier de 18de-eeuwse Onze-Lieve-Vrouwgrot in het park van de kliniek Maria Middelaers in Sint-Denijs-Westrem.

Epouse Mertens-Spitaels opgericht voor de handel in cement en grafmonumenten. Wanbeheer en gebrek aan kapitaal en geperfectioneerend materieel zorgen opnieuw voor een faillissement op 15 maart 1900. Toch blijft Mertens geloven in deze nieuwe industrietak en start ditmaal aan de Oudenaardsepoort te Goferdinge een *"Fabriek van Buizen in Hardgedrukten Béton"* onder de firmanaam *G. Mertens, Van der Beken & Cie*. Mertens zelf verhuist naar Edingen van waaruit hij het bedrijf verder leidt. In het *Gidsboek* uit 1912 staat hij nog steeds genoteerd met specialiteit *"Enrochements de jardins & Grottes"*. Het leidt geen twijfel dat Mertens tijdens de belle époque een belangrijke speler is in de bouw van grotten, rots- en waterpartijen in Geraardsbergen en omgeving.⁴ Mertens heeft in de branche maar weinig concurrentie. En toch! Kort nadat zijn bedrijf in faling gaat, is het stadsbestuur in november 1893 op zoek naar een aannemer voor de bouw van een waterreservoir op het Stationsplein. Twee kandidaten dagen op: Victor Surdiacourt uit Overboelare en de *Union Artistique*, een bedrijfje bekend om zijn *Specialité de Travaux en ciment* uit Geraardsbergen van de aannemers C. Van Steenberghe en J^h Segers. Deze laatsten halen de opdracht binnen met hun lagere offerte van 625 fr.. Op prentkaarten uit de belle époque van het Stationsplein zien we de ronde waterbassin met middenin de fontein in de vorm van een kleine rotsformatie. Ondanks de naam van het bedrijfje, kan het bouwwerk niet echt kunstzinnig genoemd worden.⁵

Het waterreservoir op het Stationsplein. (prentkaart van uitgever S.B.P. (Société Anonyme Belge de Phototypie), 1906) (Verz. Ph. Haegeman)

De 'Sint-Benedictusgrot' in de tuin van de Priorij Hunnegem. (zichtkaart met postdatum 1906)

3. Guillaume Balthazar Mertens wordt te Geraardsbergen geboren op 28 januari 1855 als zoon van Guillaume, lucifersfabrikant en van Jeannette Van Wetter. Hij huwt op 29 mei 1877 Marie Spitaels, dochter van Victor, brouwer en van Marie Stalpaert. Mertens is verder bekend als eerste eigenaar van het kasteel van Overboelare, later bekend als het kasteel Van Cleemputte.
4. RAG (Rijksarchief Gent), *Archief van de Rechtbank van Koophandel te Aalst* (RK Aalst 2002 A), *toegang nr. R 121**, nrs. 603, 649.
5. RAG, *Openbare Werken Geraardsbergen 1830-1906*, doos II^A, nr. 53. .
6. J. DE RO, *Van landgoed tot vakantiepatronaat. Geschiedenis van het 'kasteel' van de familie Vander Linden te Goferdinge*, in *Gerardimontium*, 2011, nr. 237, p. 10: op het promotiefilmje van 17 augustus 1948 zien we kinderen bidden voor de Mariagrot.

De Mariagrot in de hovingen van het Zusterhuis. (ongedateerd)

De weelderig begroeiide Mariagrot in de tuin van het Sint-Jozefsinstituut. (ongedateerd)

Grotten zijn tijdens de belle époque een uitgelezen onderwerp voor uitgevers van postkaarten. Zo vinden we een afbeelding van de *Sint-Benedictusgrot* op een zichtkaart met postmerk 1906. Deze grot is aangebouwd tegen de tuinmuur van de Priorij Hunnegem en lijkt op een echte rotsformatie met planten begroeid. In een hoek op de speelplaats binnen hetzelfde nonnenklooster staat een kleine Mariagrot. Een meer 'gekuiste' versie van een Mariagrot vinden

we in de tuin van het Zusterhuis langs de Boelarestraat. Op een ongedateerde postkaart poseren voor deze bidplaats een pastoor en een kloosterzuster, samen met een aantal schoolmeisjes in zwart uniform. Goed verborgen en volledig opgenomen door de omringende natuur is de Mariagrot in het bos van het Sint-Jozefsinstituut. De woekerende klimop maakt zich helemaal meester van de kunstgrot.

Maar ook kasteel eigenaars hebben binnen hun domein grotten laten

optrekken. Het verwondert ons niet dat in de tuin van het buitengoed van de katholieke familie Vander Linden te Goferdinge, bekend als het *Benedenkasteel*, een kunstmatige grot staat met een levensgroot Mariabeeld. Het wordt na 1945 een veel bezochte bidplaats voor de kinderen van het *Vakantiepatronaat Sint Bartel*.⁶ Op het domein van het kasteel van Onkerzele, ooit de residentie van de liberale families Spitaels en Maquestiau, vinden we tegen een beboste heuvel een kunstmatige grot die volledig is opgebouwd uit veldstenen. De grot bestaat uit drie grote nissen die bij ons bezoek in 2004 gebruikt werden als stapelplaats voor tuinmeubels. Boven de middelste nis is een klein stenen plaatje met een afbeelding van de Heilige Maagd Maria met kindje ingemetseld, terwijl sterk contrasterend boven de grot een (heidens) Grieks beeld torent.

In Geraardsbergen ontbraken in kleine stadstuinen niet zelden grotten. Achter de woning Vredestraat 20, beter bekend als het *Ideeënhuis*, leunt nog een kleine grot van veldstenen aan tegen de buitengevel. De ondiepe nis heeft een gecementeerde gladde wand waarop op kundige wijze een hert met gewei en twee hinden zijn gegrift. Boomstammen in cementrustiek sieren de deuropening van een bijgebouwtje.⁷ Na een grondige verbouwing blijven soms alleen nog wat resten van een grot over zoals op een zijmuur van de parking achter de *BNP Fortisbank* in de Lessensetraat⁸. Meer bescheiden - maar daarom voor de eigenares M. Mahaudens niet minder waardevol - is het Mariagrotje in de tuin van het woonhuis, gelegen Renskouter 24 te Viane.

Eigenaars van grote tuinen, die niet meteen warm lopen voor de

7. Met dank aan Marcel De Sloovere voor de rondleiding, 6 september 2013.

8. Deze parking is te bereiken via een toegang tot autoboxen in de Gasthuisstraat.

De kunstmatige grot uit op het domein van het kasteel van Onkerzele is opgebouwd uit veldstenen. (2004) (Foto J. De Ro)

Achter het 'Ideeënhuis' in de Vredestraat vinden we een grot met dierenfiguren en een deuromlijsting in cementrustiek (Foto's J. De Ro)

Mariaverering, kiezen dan weer voor rotspartijen, vaak in combinatie met stromend water. De bovenstad met zijn talrijke bronnen leent zich uitstekend hiervoor. Op een ongedateerde zichtkaart zien we, gelegen op een beboste helling, een rotsformatie waarbij stromend water loopt in drie waterbassins. Op deze plaats, aangeduid als *Sources du Nova-Bronnen*, wordt het mineraal water gewonnen voor consumptie. Uitbater is Raphaël Spitaels (1878-1951), bekend als het buitenbeentje van de lokale politieke bankiersdynastie. De vraag rijst waar precies deze bronnen zich bevonden. Aanvankelijk start Spitaels in het eerste decennium van de voorbije eeuw met Ferdinand Borremans (1873-1929) het mineraal water *Gerard-Bronnen* op. De bronwaterwinning gebeurt op de Vesten, op de hellende achtertuin van de woning van Borremans. Maar vanaf 1911 zet Borremans alleen de uitbating verder. Pas na de Eerste Wereldoorlog begint Spitaels met een 'nieuw' mineraal water *Nova-Bronnen*. Intussen is hij verhuisd naar Onkerzele, waar hij regelmatig als hovenier werkt op het kasteelgoed van zijn naaste familie Van Landuyt-Spitaels. Moeten we hier de *Sources du Nova-Bronnen* situeren, of heeft hij een overeenkomst met zijn vroegere vennoot (en oud-gebuur!) om het bronwater op de Vesten te exploiteren?⁹

Een kunstmatige rotspartij van opeengestapelde veldstenen viel ook decennialang te bewonderen langs de Guilleminlaan ter hoogte van het Grupellopark en stond bekend als het *bronneke*. Wellicht is zij tot stand gekomen tegelijk met de aanleg van de Guilleminlaan tijdens de jaren 1930. Het is een natuurlijke bron die ontspruit uit de bergflank en opgevangen wordt in een waterbassin. Naast de bron

9. J. DE RO, *De dorst van Geraard. De dranknijverheid in Geraardsbergen en deelgemeenten in historisch perspectief*, Geraardsbergen, 2005, p. 260-264.

M. Mahaudens naast het Mariagrotje in de tuin van haar woning aan de Rens-kouter te Viane. (jaren 1970) (Verz. J. De Ro)

Eertijds was het 'bronneke' voor spelende kinderen een sprookjesachtige plaats, waar kikkervisjes werden gevangen. Een jonge boom vervangt hier de oude treurwilg. (ongedateerd) (Foto M. Van Liefferinge)

Ontstaan en ontwerper van het 'bronneke' zijn niet bekend. Bezoekers laten zich er graag fotograferen zoals op 8 juni 1939. (Foto familie Lapage-Cosyns)

verrees een enorme treurwilg. Voor velen was het een idyllische rustplaats op hun weg naar de hoger gelegen Oudenberg. Helaas is van de rotspartij niets meer te zien, de treurwilg is omgehakt en raakte het bronwater, dat eertijds door stadsbewoners werd gedronken, bacteriologisch vervuild.

Wordt vervolgd.

jacques.de.ro@telenet.be

Kunstmatige rotspartij met stromend water 'Sources du Nova-Bronnen', vermoedelijk in het kasteelpark van de familie Van Landuyt-Spitaels te Onkerzele. (ongedateerd)